

У творі О. Солженицина «Архіпелаг ГУЛАГ» поряд з цим висвітлюються також проблеми боротьби з організованою злочинністю, відповідальність юридичних осіб, підстави кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх, їх правове становище та життя в таборах ГУЛАГу, а також дуже важлива проблема кримінальної відповідальності жінок.

Підсумовуючи слід відзначити, що О. Солженицин своїм твором «Архіпелаг ГУЛАГ» розповів не тільки правду, він створив мову, якої потребував час,

адже для відтворення цієї нової реальності не було придатної мови. Крім того, «Архіпелаг ГУЛАГ» – це документальна пам'ятка про всіх загиблих і високій пам'ятник тим, хто витримував усі випробування ГУЛАГу, це нагадування і попередження всім нам, що не можна закон про кримінальну відповідальність використовувати з політичною метою.

Закон про кримінальну відповідальність є загальнолюдською цінністю, яка повинна служити всьому суспільству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / Ленин В. И. ; Том подготовлен к печати Л.Ф. Никольской и Е.Ф. Полковой. – М. : Политиздат, 1973. – Изд. 5. – Том 23. Март – сентябрь 1913. – 594 с.
2. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / Ленин В. И. ; Том подготовлен к печати Д.Л. Кудрячиной и Н.А. Амплеевым. – М. : Политиздат, 1969. – Изд. 5. – Том 36. Март – июль 1918. – 741 с.
3. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / Ленин В. И. ; Том подготовлен к печати Д.Л. Кудрячиной и Н.А. Амплеевым. – М. : Политиздат, 1969. – Изд. 5. – Том 35. Март-июль 1918. – 663 с.
4. Курс уголовного права. Общая часть. Том. 1. Учение о преступлении : Учебник для вузов / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 1999. – 624 с.
5. Уголовный кодекс РСФСР 1922 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу : <http://www.soldat.ru/files/f/yk1922.txt>.
6. Солженицин А. «Архипелаг ГУЛАГ». – М.: Изд. Центр «Новый Мир», 1990. – Т. 3. – 345 с.
7. Лацис (Судрабс) М. Я. Два года борьбы на внутреннем фронте / М. Я. Лацис (Судрабс) // Популярный обзор двухгодичной деятельности Чрезвычайных комиссий по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией. – М. : Госиздат, 1920. – 81 с.
8. Солженицин А. «Архипелаг ГУЛАГ». – М.: Изд. Центр «Новый Мир», 1990. – Т. 2. – 435 с.
9. Солженицин А. «Архипелаг ГУЛАГ». – М.: Изд. Центр «Новый Мир», 1990. – Т. 4. – 289 с.
10. Уголовный кодекс РСФСР 1926 год. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу : <https://ru.wikisource.org/wiki/yk1926.txt>.

УДК 343.232

МОДЕЛІ, СИСТЕМИ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

MODELS, SYSTEMS AND CLASSIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES

Федотова Г.В.,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
начальник науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

Стаття присвячена аналізу висвітлених у юридичній літературі класифікацій та типологій кримінального проступку. Головним критерієм класифікації кримінальних проступків визначено сфери суспільних відносин, у яких вони вчиняються та які обумовлюють вид і характер кримінального проступку, причини, умови його вчинення та напрями заходів протидії, а як додатковий критерій класифікації вказано незначну шкоду, спричинену цим суспільним відношенням.

Ключові слова: злочин, кримінальний проступок, адміністративне правопорушення, суспільна небезпека, шкода.

Статья посвящена анализу отображенных в юридической литературе классификаций и типологий уголовного проступка. Главным критерием классификации уголовных проступков определяются сферы общественных отношений, в которых они совершаются и которые обуславливают вид и характер уголовного проступка, причины и условия его совершения и направления мер противодействия, а как дополнительный критерий классификации указан незначительный вред, причиненный этим общественным отношениям.

Ключевые слова: преступление, уголовный проступок, административное правонарушение, общественная опасность, вред.

The article analyzes the existing classifications and typologies of criminal misconduct. The main criterion for the classification of criminal offenses defined sphere of social relations in which they committed, which determine the type and nature of the criminal offense, the causes and conditions of commitment and direction of counter-measures and additional classification criterion – slight damage caused by this public relations.

Key words: crime, criminal offense, administrative offenses, public danger, harm.

Постановка проблеми. Критичний огляд висловлених у юридичній літературі позицій щодо визначення поняття та місця кримінального проступку в кримінально-правовій науці, а також бачення цього явища як втілення напруги гуманізації кримінально-правової політики обумовлюють потребу розгляду питання щодо системи кримінальних проступків, їх класифікації і типології.

Виклад основного матеріалу. Щодо питання про співвідношення понять «типологія» та «класифікація» на сучасному етапі в кримінально-правовій літературі не існує єдиного погляду. Деякі автори відстоюють і застосовують термін «типологія», інші – «класифікація», треті вчені використовують ці терміни як синоніми. Ми вважаємо, що в кримінально-правовій сфері доцільно говорити як про типологію, так і про класифікацію. Але поняття «типологія» – це більш високий рівень наукового пізнання, в основі якого лежить поділ системи об'єктів і їх групування за допомогою узагальненої ідеалізованої моделі, яка допускає виділення найбільш істотної якісної ознаки в об'єкті дослідження, що виражає саму сутність цього явища. Типологія як система більш високого порядку включає в себе і класифікації. Але виокремлення більш істотного і менш істотного – це складне наукове завдання, вирішення якого залежить від багатьох обставин: суб'єктивної оцінки дослідником характеру властивостей, що вивчаються; цілей дослідження; теоретичних позицій; досконалості засобів пізнання тощо [1, с. 685]. Виходячи із сучасного рівня знань з цього питання, ми вважаємо за можливе користуватися як одним терміном, так і іншим з урахуванням різниці в їх змісті.

Оскільки єдиного законодавчо закріпленого та доктринального визначеного поняття «кримінальний проступок» не сформовано, дуже складно провести єдину класифікацію цих діянь. Такі діяння групуються переважно за принципом спричинення незначної суспільної небезпеки важливим, але не найважливішим, видам суспільних відносин.

Таким чином, найважливішим питанням класифікації та типології кримінальних проступків є питання про їх критерії. Оскільки за кримінальні проступки планується притягнення до кримінальної відповідальності, вбачаємо за доцільне звернути увагу перш за все на критерії кваліфікації злочинних діянь. На сучасному етапі в літературі запропонована безліч критеріїв щодо класифікації злочинних діянь, і це не дивно, тому що кожний автор виокремлює ті чи інші ознаки, які, з його точки зору, є найбільш істотними у злочинному діянні. Так, В.М. Кудрявцев вважає доцільним покласти в основу класифікації соціально-психологічні властивості злочинної поведінки, окремо мотиви і цілі правопорушників [2, с. 102]. С.С. Остроумов визначає цілу групу критеріїв: 1) галузі народного господарства і державного управління; 2) окремі території; 3) заподіяну шкоду; 4) місце і час вчинення злочину; 5) окремі мотиви; 6) спосіб вчинення злочину [3, с. 122]. А.Ф. Зелінський вважав, що критерієм класифікації може бути характер суспільно небезпечного діяння,

яке, в свою чергу, визначається спрямованістю на той чи інший об'єкт, спосіб вчинення, мотивація, форма вини і деякі особливості суб'єкта [4, с. 210–112]. Не применшуючи значення кожного із запропонованих у літературі критеріїв, Н.В. Кривошекова вважає, що найбільш перспективним є застосування комплексних критеріїв класифікацій і типологій [5, с. 5]. Думки стосовно комплексного підходу щодо критеріїв доцільно підтримати, оскільки один критерій не в змозі вирішити усі ті практичні завдання, які покладаються на види диференціації. Побудова універсальної типології діянь, які доцільно віднести до кримінальних проступків, виходячи з одного критерію, видається нам досить проблематичною, оскільки Кримінальний кодекс України включає різноманітні за своїм характером злочини, які посягають на різні суспільні відносини, а Кодекс України про адміністративні правопорушення містить різного характеру делікти, і цим неправомірним діянням за певних обставин, які відбуваються в суспільстві, притаманно змінювати своє правове значення, і зміст.

Перш за все дослідження проблеми класифікації кримінального проступку полягає в тому, щоб визначити його суттєві ознаки, з одного боку, а з іншого – у вирішенні завдань, які стоять перед класифікаційною систематикою і практикою боротьби з правопорушеннями.

Окрему увагу необхідно приділити проблемі класифікації кримінальних проступків з використанням комплексних підходів до методів групування, класифікації, типології і систематизації.

Групування, згідно з загальною теорією статистики, здійснюється завдяки поділу досліджуваної сукупності неправомірних діянь на однорідні групи за їх родовими ознаками. Класифікація спирається на виділення окремих ознак кримінального проступку як явища. Типологія виділяє досліджувані кримінальні проступки за їх найбільш суттєвими, найважливішими ознаками. Систематизація – це найбільш високий рівень методологічних розробок, який дає змогу встановити певну ієрархію взаємозв'язків між класифікаційними групами і типами кримінальних проступків та виявити їх зв'язки.

Неоднозначність підходів до проблем класифікації обумовила те, що в юридичній літературі запропоновані різні критерії класифікації кримінальних проступків.

Так, С.В. Ківалов за особливостями кримінального проступку наводив різні «моделі» щодо класифікації цього діяння.

Першою розглядалась модель М.І. Хавронюка, відповідно до якої під час визначення системи діянь, які необхідно трансформувати до кримінальних проступків, застосовано підхід виокремлення за «формальними критеріями», видом заходів стягнення, які за своїм змістом і характером можна віднести до кримінально-правових [6, с. 20]. Відповідно до зазначеної моделі основою для визначення системи кримінальних проступків є неуправлінські проступки, а також управлінські правопорушення. У систему діянь (кримінальних проступків) пропонується

включати багато управлінських правопорушень, зокрема адміністративних і митних. До системи кримінальних проступків пропонується віднести такі:

1) приблизно 90 простих складів проступків, які передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення й Митним кодексом України, мають бути криміналізовані з установленням за їх вчинення суворих кримінальних покарань; при цьому одним з основних доказів трансформації такої кількості складів адміністративних правопорушень вважається те, що чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає можливість застосування за адміністративні правопорушення таких заходів: арешт (у 24 випадках); виправні роботи (у 13 випадках); громадські роботи (у 17 випадках); конфіскація (у 75 випадках); великий розмір штрафу, а саме від 1,3 до 5 тис. неоподаткованих мінімумів доходів громадян (у 40 випадках); судова юрисдикція (щодо понад 150 складів адміністративних проступків);

2) приблизно 100 простих складів проступків, які нині є злочинами невеликої тяжкості згідно із чинним Кримінальним кодексом України.

С.В. Ківалов вважає, що вказаний підхід не повинен застосовуватися як «абсолютний» критерій трансформації адміністративних правопорушень і злочинів невеликої тяжкості до кримінальних проступків, тобто за окремі адміністративні правопорушення стягнення можуть бути надмірно жорсткими (за передбачення адміністративного арешту) і фактично можуть на практиці не застосовуватися, проте автоматична трансформація їх як кримінальних проступків призведе до надмірної криміналізації, матиме зворотній ефект, тому замість гуманізації кримінального законодавства відбудеться розширення сфери його регулювання.

Другою висувається модель, відповідно до якої трансформації в кримінальні проступки підлягають лише ті з правопорушень, які за природою є неуправлінськими проступками, а також окремі злочини невеликої тяжкості, тобто злочини, за які передбачено покарання до 2 років позбавлення волі згідно з Кримінальним кодексом України. Вказану модель частково було закладено в Концепції [7, с. 20–23].

Щодо критеріїв трансформації злочинів невеликої тяжкості в межах другої моделі, то їх також розглядали й інші вчені. Так, на думку В.О. Навроцького, до кримінальних проступків необхідно віднести злочини, за які передбачено покарання, не пов'язані з позбавленням волі [8]. П.Л. Фріс пропонував віднести до кримінальних проступків як злочини невеликої тяжкості, так і окремі злочини середньої тяжкості, за які передбачалося покарання до 3 років позбавлення волі [9, с. 166–171].

С.В. Ківалов вважає, що під час визначення кваліфікуючого критерію необхідно враховувати таке узагальнене бачення наукового середовища щодо співвідношення окремих підсистем кримінального правопорушення, а саме кримінального проступку і злочину, а що ж до визначення самого критерію, то він повинен визнати підтримку більшості представників галузі кримінального права [10].

Наведені моделі класифікації підкупають своєю логічністю, об'ємністю, а головне тим, що в них відображено галузевий підхід до класифікації. Однак для вирішення питання надання їм законодавчого статусу вони є непридатними у зв'язку з недостатньо витриманими критеріями класифікації.

При усій очевидній, на перший погляд, простоті питання щодо системи характеристики окремих видів кримінальних проступків вирішення його є важливим. Перш за все тому, що систематизація дає змогу визначити сфери суспільних відносин, яким спричиняється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди внаслідок вчинення кримінального проступку. Визначення таких сфер, у свою чергу, необхідне для встановлення кримінальної відповідальності, розробки специфічних заходів протидії тим негативним процесам, які існують у них. У наукових колах не викликає сумніву ефективність системного підходу до вивчення правових явищ.

При системному підході окремо досліджуване явище розглядається в ряді інших систем, які знаходяться як на одному, так і на нижчому або вищому рівнях. Застосування системного підходу і структурно-функціонального аналізу в галузі соціальних, правових наук, на думку багатьох авторів, дало б змогу розумно пояснити існування окремих соціальних фактів і їх взаємодію за допомогою виявлення особливостей функціональних проявів у суспільному житті, демонструючи при цьому, яким чином досліджувані явища взаємодіють одне з одним і з суспільством у цілому. Структурно-функціональний аналіз, в основі якого лежить класифікація, припускає, що наявність і постійне збереження у суспільстві якого-небудь соціального факту є немислимим без визнання того, що, якщо такі факти постійно існують у суспільстві, то вони виконують певну соціальну функцію, служать формою пристосувальної або регулятивної реакції відповідних осіб на вказані суспільні процеси.

Тому критеріями класифікації кримінальних проступків можуть бути важливі суспільні відносини в різних сферах, в яких вони вчиняються, окрім суспільних відносин, спрямованих на охорону життя людини, основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки зазначені найважливіші суспільні відносини характеризуються підвищеною небезпекою для всього людства. При цьому ми керуємося тим, що певні сфери суспільних відносин визначають не тільки вид і характер кримінального проступку, а й причини і умови, які обумовлюють його вчинення, а також напрями заходів протидії.

Виходячи з наведеної концепції, вважаємо за необхідне розглядати класифікацію кримінальних проступків як систему груп і видів, які передбачені чинним кримінальним законодавством та адміністративним законодавством і які, по-перше визначаються за сферою суспільних відносин, а по-друге, характеризуються незначною суспільною небезпекою.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки.

1) Відсутність сталого визначення поняття «кримінальний проступок» призводить до довільного його трактування у нормативно-правових актах, інших офіційних документах, у науковій літературі. Таке становище не можна визнати задовільним ні з методологічної, ні з практичної точок зору, оскільки воно дезорієнтує правоохоронну практику при розробці основних напрямів боротьби зі правопорушення, ускладнює ведення статистичного обліку, робить неможливим порівняння статистичних показників стану правопорядку з іншими державами.

2) Вітчизняна наукова література до кримінальних проступків відносить злочини невеликої тяжкості та управлінські правопорушення. З точки зору гуманізації кримінального права та забезпечення прав і інтересів людини такий підхід є найбільш про-

дуктивним, і, на наш погляд, його необхідно законодавчо закріпити.

3) При визначенні головного критерію класифікації кримінальних проступків необхідно виходити з того, що така класифікація має бути логічною та зручною для практичного застосування. Тому головним критерієм мають бути сфери суспільних відносин, в яких вони вчиняються, оскільки вони визначають не лише вид і характер кримінального проступку, а й причини і умови, які обумовлюють його вчинення, а також напрями заходів протидії, а додатковим – незначна шкода, спричинена цим суспільним відношенням.

Таким чином, всі кримінальні проступки розподіляються на групи, які за своєю сутністю є однорідними, оскільки характеризуються незначною суспільною небезпекою (шкодою).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Недоин и др. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
2. Кудрявцев В.Н. Структура преступности и социальные изменения / В.Н. Кудрявцев. 1971 № 6 С. 102–106.
3. Остроумов С.С. Советская судебная статистика / С.С. Остроумов. – М. : Изд-во МГУ. 1976. – 415 с.
4. Зелинский А.Ф. О криминологической классификации преступлений / А.Ф. Зелинский // Проблемы социалистической законности на современном этапе коммунистического строительства. – Х., 1978. – С. 210–212.
5. Кривошекова Н.В. Криминологическая характеристика личности преступников, впервые совершивших насильственные преступления в зрелом возрасте : автореф. дисс.... канд. юрид. наук / Н.В. Кривошекова. – М., 1985. – 185 с.
6. Хавронюк М.І. Концепцією визначено: адміністративні проступки, кримінальні проступки, злочини. Настав час розмежувати / М.І. Хавронюк // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 жовтня 2012 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х., 2012. – С. 182–186.
7. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів : Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 (станом на 1 вересня 2011 р.) // Офіційний вісник України. – К. : Логос, 2008. – № 27.
8. Навроцький В.О. Кримінальний кодекс України 2001 р.: підсумки та перспективи / В.О. Навроцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=13&d=673>.
9. Фріс П.Л. Ознаки та склад кримінального проступку / П.Л. Фріс // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2007. – № 2. – С. 166–171.
10. Ківалов С.В. Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінального процесуального права. / С.В. Ківалов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v69/4.pdf>.